

Makai János

ZŰRZAVAR VLAGYIMIR-SZUZDALBAN (1174–1177)

1174 júniusában Andrej Bogoljubszkij vlagyimiri fejedelem összeesküvés áldozata lett: saját rezidenciáján bojárok gyilkolták meg. A sikeres merényletet egyrészt fosztogatás, másrészt az ún. fiatalabb druzsina elleni durva fellépés követte.¹ A fejedelemgyilkosság utáni zavaros időszak bemutatását egyrészt az indokolja, hogy a tatár hódításig ilyen hosszú ideig tartó hatalmi harcra az északkeleti területeken már nem került sor, bár a 13. század első felében szintén felütötte a fejét a belviszály. Másrészt az események áttekintése lehetővé teszi a senioratus érvényesülésének és a különböző hatalmi tényezők erejének vizsgálatát is.

A főszereplők életútja a trónharcok előtt

A Kijevi Rusz északkeleti részének alaposabb megszervezése Jurij fejedelem nevéhez fűződik. A Dolgorukijnak (Hosszúkezűnek) elnevezett Jurij azonban déli ambícióit sem adta fel, és 1155-ben megszerezte a kijevi trónt is.² 1157. évi halála után északkeleten legidősebb fiát, Andrejt választották a terület irányítójává.³ Az új fejedelem Szuzdal helyett Vlagyimir városát tette székhelyévé, és megsértette a hatalom gyakorlásának korabeli normáit. Úgy tűnik, ez döntő szerepet játszott erőszakos halálában is.⁴

Andrej Bogoljubszkij meggyilkolása után heves küzdelem zajlott a hagyatékaért. A főszerepet öccsei (Mihalko és Vszevolod) és unokaöccsei (a Rosztyiszlavicsok: Msztyiszlav és Jaropolk) játszották. Andrej apja, Jurij kétszer nősült. Először Ajepa kun kán lányát vette el,⁵ s idősebb gyermekei ebből a házasságból születtek. Arról közvetett információval rendelkezünk, hogy második felesége

¹ Andrej Bogoljubszkij meggyilkolása és az azt követő események: Polnoje szobranijje russzkih letopiszzej. Tom I. (PSZRL. T. I.) Moszkva (M.), 1962. 367–371. PSZRL. T. II. M., 1962. 580–595. Novgorodszkaja pervaja letopisz sztarsevo i mladsevo izvodov (NPL). M.-Leningrád (L.), 1950. 34, 223.

² PSZRL. T. I. 345. T. II. 478.

³ Uo. T. I. 348. T. II. 490.

⁴ Andrej Bogoljubszkij tragikus halálához: Makai János: Egy 12. századi fejedelemgyilkosság anatómiája. Világtörténet, 1992/1–2. 44–54. (A fejedelem ragadványneve rezidenciájának helyére, a Vlagyimir melletti Bogoljubovra vezethető vissza. A Bogoljubov név Isten által szeretett helyet jelent.)

⁵ Poveszty vremennih let. Szankt-Petyerburg, 1996. 120.

egy bizánci hercegnő volt.⁶ Nehéz pontosan megállapítani, hogy a trónharcok egyik főszereplője, Mihalko kun vagy bizánci anyától született.⁷ Viszont születési éve (1054)⁸ és gyermekként a szomszédos birodalomba való menekülése⁹ alapján Vszevolod bizánci származása egyértelmű. A zavaros időszak további főszereplőjének Jurij Dolgorukij két unokája bizonyult. Ők Jurij legidősebb fiának, Rosztjiszlávznak az utódai voltak. Rosztjiszlav azonban még 1151-ben meghalt,¹⁰ s így nem maradt lehetősége sem a déli, sem az északkeleti örökség megszerzésére. Fiai, Msztjiszlav és Jaropolk, Andrej meggyilkolása után volosztjot¹¹ szerettek volna szerezni a vlagyimir-szuzdali földön.

Az 1174–1177-es időszak főszereplőink neve már a korábbi évek eseményeinek ismertetésekor felbukkan a forrásokban. 1160-ban a novgorodiak elűzték fejedelmüket, de ez náluk korántsem számított ritka esetnek. A megüresedett tisztség betöltéséről Andrej Bogoljubszkijjal tárgyaltak, s végül Msztjiszlav Rosztjiszlavics személyében egyeztek meg.¹² Msztjiszlav novgorodi szerepvállalása még egy évig sem tartott,¹³ s távozásának hátterében Andrej és az akkori kijevi fejedelem megegyezése állt.

1161 körül Bogoljubszkij radikális lépésre szánta el magát: Leon püspököt, két öccsét, két unokaöccsét (a Rosztjiszlavicsokat) és apja előkelő embereit elűzte Szuzdalból. Ez az információ az Ipatyij-évkönyv részét képező Kijevi Évkönyvben, vagyis déli forrásban maradt fenn. A krónikás, mivel nyilvánvalóan nem Andrej ellenőrzése alatt dolgozott, még az okot is megadta: Bogoljubszkij az egész szuzdali föld egyeduralkodója akart lenni.¹⁴ Úgy tűnik, a fejedelem népes rokonsága (a bojárok egy részével együtt) veszélyt jelentett a terv megvalósítására. Nem tudni, a két Rosztjiszlavics hová menekült. A követ-

⁶ PSZRL. T. II. 521.

⁷ M. V. Scsepkina véleménye szerint Mihalko és Vszevolod valószínűleg féltestvérek voltak: M. V. Scsepkina: O proiszhozhgyenyii Uszpenskovo szbornyika. In: Drevnyerusszkoje iszkussztvo. Rukopisznaja knyiga. Redkollegija: V. Ny. Lazarev, O. I. Podobedova, Sz. O. Smidt. M., 1972. 78–79. Mivel Vszevolod bizánci származását Scsepkina nem kérdőjelezi meg, Mihalkót az első házasságból származtatja.

⁸ PSZRL. T. XV. M., 1965. 221. T. XXIV. Petrograd, 1921. 77.

⁹ Uo. T. II. 521.

¹⁰ Uo. T. I. 330. T. II. 418.

¹¹ A volosztj területi egység elnevezése a Kijevi Rusz fennállásának időszakában. Helytartó által irányított területet, részfejedelemséget, sőt időnként fejedelemséget is jelent. Ez esetben részfejedelemségként értelmezhető.

¹² PSZRL. T. I. 351.

¹³ NPL. 30–31, 218.

¹⁴ Az elűzés és az ok megjelölése: PSZRL. T. II. 520. Az elűzés időpontját nem lehet pontosan megadni. Az Ipatyij-évkönyv a 6670-es évnél közli. Ny. G. Berezs kov, az óorosz évkönyvek szakértője szerint a feljegyzés a 6670-es ultramárციusi (szeptembertől számított) évhez tartozik. Ez a 6669-es márციusi (márciussal kezdődő) esztendőnek, vagyis 1161/62-nek felel meg: Ny. G. Berezs kov: Hronologija russzkovo letopiszanyija. M., 1963. 175. Andrej Bogoljubszkij radikális lépésére tehát az 1161 márciusától 1162 februárjáig terjedő 12 hónap alatt került sor.

kező néhány év eseményeit rögzítő feljegyzésekben nincs nyomuk. Azt viszont tudjuk, hogy a témánk szempontjából irreleváns két fivér anyjukkal együtt Bizáncba ment, s Vszevolodot is magával vitte.¹⁵ Andrej legfiatalabb féltestvére ekkor 7 éves lehetett. Bogoljubszkij őt a szó szoros értelmében valószínűleg nem üldözte el, hiszen még nem jelentett vetélytársat a számára. Azonban bizánci anyja és testvérei nélkül a kis Vszevolod nyilván nem maradhatott északkeleten.

A negyedik főszereplő, Mihalko Jurjevics 1161 körül valószínűleg nem tartózkodott a Vlagyimir-szuzdali Fejedelemségben. Feltehetőleg délen élt, s valamelyik rokonát szolgálta. 1168-ban részt vett Msztyiszlav Izjaszlavics kijevi fejedelem kunok ellen indított hadjáratában,¹⁶ 1169-ben pedig azt a megbízást kapta Kijev urától, hogy kíséren el egy segédcsapatot Novgorodba, de az utóbbi vállalkozás nem bizonyult sikeresnek.¹⁷

1169-ben Andrej Bogoljubszkij koalíciót szervezett Msztyiszlav Izjaszlavics ellen. A vlagyimiri fejedelem fia által vezetett csapatok bevették és kirabolták Kijevet, s így Bogoljubszkij megszerezte a seniori pozíciót (a rangidősséget) a Rurik-dinasztia tagjai között. Az Ipatyij-évkönyv szerint a hadjáratban 11 fejedelem vett részt, s köztük volt Vszevolod Jurjevics és Msztyiszlav Rosztyiszlavics is.¹⁸ Csekély jelentőségüket mutatja, hogy a krónikás a 10-11. helyen említi őket. Nem tudni, hogy Vszevolod mikor tért vissza Bizáncból, de ekkor talán még a 15. életévét sem töltötte be. Mihalko Jurjevics, amint láttuk, a Novgorodba küldött erősítéssel volt elfoglalva, de aligha vett volna részt a támadásban, mivel Msztyiszlav Izjaszlavicsot szolgálta. Msztyiszlav Rosztyiszlavics már a második alkalommal szerepel valamely forrásban, öccse, Jaropolk neve azonban nem merül fel az 1169. évi események ismertetésekor.

Andrej Bogoljubszkij megelégedett a seniori státusszal. Nem tette át székhelyét Vlagyimirből Kijevbe, ehelyett testvérét, Glebet ültette a kijevi trónra. Gleb addig a jelentős déli központ, Perejaszlavl fejedelme volt.¹⁹ A déli településeket kun támadások fenyegették. A kunok Gleb kijevi fejedelemségének első évében, 1169-ben nagy létszámban jelentek meg a Kijevi Rusz területén. Egy részük Perejaszlavl, míg a másik Kijev felé vonult. Arra hivatkoztak, hogy szerződést szeretnének kötni. Gleb először a Perejaszlavl alatt táborozókkal akart találkozni. Amikor ezt a többi kun megtudta, Kijev felé tört. A város környékén foglyul ejtett embereket és a zsákmányolt állatokat a portyázók a sztyeppére hajtották. Gleb fejedelem az öccsét küldte a támadók ellen. Mihalko a perejaszlavlakkal és a berendejekkel (óorosz szolgálatban álló nomádokkal) vonult a támadók ellen. Két kisebb kun csapat szétverése után az óoroszok egy nagyobbbal találták szembe magukat. A krónikás szerint a kunok 900 kopjával rendelkeztek,

¹⁵ PSZRL. T. II. 521.

¹⁶ Uo. 538–540.

¹⁷ Uo. 544.

¹⁸ Uo. 543–544.

¹⁹ Uo. 545.

míg Mihalko katonái csak ennek a tizedével. A kegyetlen ütközet a kunok menekülésével végződött. Közülük másfél ezren fogságba estek.²⁰ 1170–1171 telén a kunok ismét Kijev környékét pusztították. Gleb kijevi fejedelem ekkor már beteg volt, ezért Mihalkót küldte ellenük. A támadást ezúttal is sikerült visszaverni.²¹ Érdemes megjegyezni, hogy az évkönyvek Mihalkónak mindkét alkalommal jelentős szerepet tulajdonítanak a győzelem kivívásában.

1171 januárjában meghalt Gleb Jurjevics,²² Andrej megbízható déli képviselője. Kijevben ezután Bogoljubszkij akarata csak annyiban érvényesülhetett, amennyiben az a Rosztiszlavicsok érdekeit is szolgálta. Az utóbbiak Andrej unokatestvérének, a szmolenszki Rosztiszlávnak a fiai voltak. (Nem keverendők össze az északkeleti Rosztiszlavicsokkal, akik 1174 előtt csak mellékszerplők voltak az óorosz történelem meglehetősen mozgalmas színpadán.) A kijevi trónt néhány hónapos átmenet után Roman Rosztiszlavics foglalhatta el. Bogoljubszkij azért adta Kijevet Románnak, mert a Rosztiszlavicsok elismerték őt „atyjuknak”,²³ azaz elfogadták a nemzetségi rangsorrendben megszerzett első helyét.

Andrej és a szmolenszki Rosztiszlavicsok szövetsége 1173-ban felbomlott, mivel Bogoljubszkij arról értesült, hogy Gleb nem természetes halállal halt meg, déli rokonsága azonban nem volt hajlandó a feltételezett gyilkosokat kiadni. Újabb üzenetével a vlagyimiri fejedelem leváltotta Románt, fivéreit pedig Kijev környéki volosztjaik elhagyására utasította. Csak Roman engedelmeskedett, a kijevi trónt pedig Mihalko kapta meg. Ő ekkor a jelentős központnak nem nevezhető Torcseszk²⁴ élén állt, de az adott helyzetben valószínűleg nem találta vonzónak Kijevet, mivel öccsét, Vszevolodot és unokaöccsét, Jaropolk Rosztiszlavicsot küldte oda maga helyett. Nem tudni, Jaropolk hol élt az 1160-as évek eleje, a vlagyimir-szuzdali földről történt elűzése óta. Mindenesetre a forrásban Vszevolod, vagyis későbbi ellenfele oldalán bukkan fel. A délen maradt szmolenszki Rosztiszlavicsok azonban egy éjjel bevonultak Kijevbe, s véget vetettek Vszevolod és Jaropolk uralmának, amely mindössze 5 hétig tartott.²⁵

Miközben Vszevolod és Jaropolk sorsa rosszra fordult Kijevben, Mihalko az események középpontjába került. 1173-ban ideiglenesen hozzá menekült Halicsból Vlagyimir Jaroszlavics és anyja, Olga. Olga Mihalko testvére, Vlagyimir pedig az unokaöccse volt. Ugyanebben az évben a szmolenszki Rosztiszlavicsok Torcseszk ellen vonultak, de ez a konfliktus megegyezéssel zárult:

²⁰ PSZRL. T. I. 357–361. T. II. 555–559.

²¹ Uo. T. I. 362–363. T. II. 562–563.

²² Uo. T. II. 563.

²³ Uo. T. II. 567.

²⁴ А топки kifejezés valószínűleg az úzokat jelöli. Korábban egy részük engedélyt kapott arra, hogy a Kijevi Rusz déli határvidékén, a Rosz folyónál telepedjen le. Torcseszk volt a „városuk”: Vlagyimir Petruhin: *Drevnyaja Rusz*, IX v. – 1263 g. M., 2005. 118.

²⁵ A kijevi trón sorsa 1171–1173 között: PSZRL. T. II. 567–571.

Mihalko Torcseszk mellé Perejaszlavlot, az egyik legjelentősebb déli települést is megkapta. Mihalko számára fontos volt Vszevolod és Jaropolk sorsa is. Az Ipatyij-évkönyv alapján úgy tűnik, megpróbálta elérni szabadon bocsátásukat. Végül csak Vszevolodot engedték el Kijevből, Jaropolkot nem. Ráadásul a szmolenszki Rosztjiszlavicsok Jaropolk testvérét, Msztjiszlavot elűzték Trepolból, Mihalko pedig nem fogadta be őt.²⁶

A Bogoljubszkij és a szmolenszki Rosztjiszlavicsok közti nézeteltérések végül újabb hadjáratba torkolltak. 1173-ban több mint 20 fejedelem vonult Kijev ellen, a korabeli viszonyokhoz képest nagy létszámú hadsereggel. A támadók között ott volt Mihalko és Vszevolod Jurjevics, valamint Msztjiszlav és Jaropolk Rosztjiszlavics is. (Az utóbbi ekkorra visszanyerte szabadságát.) A szmolenszki Rosztjiszlavicsok a Kijev környéki Belgorodba és Visgorodba vonultak vissza. A koalíciós erők átkeltek a Dnyeperen, és eljutottak Kijevig. Mivel Andrej személyesen nem jelent meg, a támadók soraiban a csernyigovi Szvjatoszlav volt a rangidős. Szvjatoszlav néhány fejedelmet Visgorodhoz küldött. Köztük volt Vszevolod is. Később a többi fejedelem és druzsina is követte őket, de az ostromlók súlyos vereséget szenvedtek.²⁷

A szmolenszki Rosztjiszlavicsok az 1173. évi hadjárat után sem tudták ellenőrzésük alatt tartani az egykori fővárost és környékét, ezért felvették a kapcsolatot Bogoljubszkijjal. Azt akarták elérni, hogy az utóbbi segítse Románt Kijev elfoglalásában. Tudták, hogy a vlagyimiri fejedelem őt nem tekinti ellenségének. Andrej ugyan nem utasította el az ajánlatot, de a válaszadás előtt a fivéreivel – nyilván Mihalkóval és Vszevoloddal, esetleg unokaöccseivel is – akart tanácskozni. Erre azonban az 1174-es bogoljubovi merénylet miatt már nem kerülhetett sor.²⁸

A Rosztjiszlavicsok a vlagyimir-szuzdali föld élén

1174 nyarán, Bogoljubszkij halála után északkeleten ismét fejedelmet kellett választani, de egyetlen potenciális utód sem tartózkodott Vlagyimir-Szuzdalban. Andrej egyetlen életben lévő fia Novgorod élén állt, öccsei és unokaöccsei pedig délen voltak. A választást azért sem lehetett halogatni, mert a terület lakosai tartottak a szomszédos muromi és rjazanyi fejedelmektől.²⁹

A Lavrentyij-évkönyvben az áll, hogy miután Andrej halálhírért megtudták, „a rosztoviak és a szuzdaliak és a perejaszlavliak és az egész druzsina a kicsitől a nagyig” Vlagyimirba ment,³⁰ s ott Msztjiszlav és Jaropolk Rosztjiszlavicsot

²⁶ A Mihalkóval kapcsolatos események: PSZRL. T. II. 571–572.

²⁷ Uo. T. II. 572–578.

²⁸ Uo. 578–580.

²⁹ PSZRL. T. I. 371–372.

³⁰ Uo. 371. (A Vlagyimir-szuzdali Fejedelemség területén is van egy Perejaszlavl, amelyet időnként Zalesszkijként is emlegetnek. A Perejaszlavl–Zalesszkij elnevezést Erdöntúli Perejaszlavl-nak fordíthatjuk.)

választották meg fejedelemnek.³¹ Ez a rövid forrásrészlet sok információval szolgál. Egyrészt az egész vlagyimir-szuzdali földet képviselő vecsére (gyűlésre) utal. Másrészt rámutat, hogy már nemcsak a rosztoviak és a szuzdaliak, hanem a perejaszlavliak is beleszóltak a döntésbe. Harmadrészt egyértelművé teszi, hogy 1174-re megnőtt Vlagyimir városának jelentősége. Nyilván a vlagyimiriak is részt vettek a döntéshozatalban, bár erről nincs konkrét adatunk. Problémát jelent viszont a „вся дружина от мала до велика” („az egész druzsina a kicsitől a nagyig”) kifejezés értelmezése. Elképzelhető, hogy a fiatalabb és az idősebb fejedelmi kíséretet jelöli, bár azokat más jelzővel illették. A szövegkörnyezet lehetővé tesz egy másik variációt is: I. Ja. Frojanov arra az álláspontra helyezkedett, hogy a kifejezést mint a Vlagyimirban egyesült nép vegyes társadalmi összetételének bizonyítékát kell értelmezni. Közöttük voltak egyszerű és előkelő „férfiak”. A druzsina minden valószínűség szerint a rosztoviak, szuzdaliak és perejaszlavliak összefoglaló elnevezése.³²

Az északkeleti vecse Gleb rjazanyi fejedelmet, a Rosztjiszlavicsok sógorát értesítette a döntésről, majd a követek Csernyigovban közölték Msztjiszlavval és Jaropolkkal a megválasztásukról szóló hírt. A bonyodalmak már ekkor elkezdődtek, mivel Mihalko és Vszevolod is ott tartózkodott. Úgy döntöttek, hogy a két Jurjevics és a két Rosztjiszlavics együtt utazik Vlagyimir-szuzdalba, s a rangidőséget Mihalko kapta. A megegyezést a csernyigovi püspök jelenlétében a feszületre tett esküvel, azaz annak megcsókolásával erősítették meg.³³

Elsőként Mihalko és Jaropolk érkezett meg a vlagyimir-szuzdali földre. A rosztoviaknak azonban nem tetszett, hogy az előbbi is megjelent. Amikor Jaropolk titokban Perejaszlavlba ment, Mihalko Vlagyimir városába indult. Az északkeleti haderő felesküdt Jaropolkra, majd Mihalko ellen vonult. Mihalko helyzetét rontotta, hogy korábban a rosztoviak parancsára másfél ezer vlagyimiri is a fejedelmek fogadására indult.³⁴ Ők így a Jaroszlavicsok híveit erősítették, saját városukkal szemben. Mihalko ellenfelei „a rosztovi föld egész erejével” érkeztek meg Vlagyimirhoz.³⁵ A támadáshoz muromiak és rjazanyiak is csatlakoztak, akik gyűjtogattak a város körül. Vlagyimir blokádja 7 hétig tartott, s az éhező lakosság végül megvonta a támogatást Mihalkótól. Bogoljubszkij öccse, miután elhagyta a települést, délre utazott. A Rosztjiszlavicsok azonban nem kapták meg feltétel nélkül a Vlagyimir feletti ellenőrzést. Megállapodást kellett

³¹ Uo. 372.

³² I. Ja. Frojanov: Kijevszkaja Rusz. Ocserki szocialno-polityiceszkj isztorii. L., 1980. 179.

³³ PSZRL. T. I. 372–373. T. II. 595–596.

³⁴ A másfél ezer vlagyimiri valószínűleg a városi felkelést, a fegyverforgatásra alkalmas férfiakat jelenti.

³⁵ PSZRL. T. I. 373. T. II. 597. (Az idézett kifejezésre A. A. Gorszkij is felfigyelt. Véleménye szerint ebben a szituációban a vlagyimiri évkönyvírás „rosztovi földnek” a fejedelemség egy részét nevezte a főváros kivételével; azt a részt, amely Andrej unokaöccseinek ellenőrzése alatt állt. Msztjiszlav és Jaropolk Rosztjiszlavics fő hívei pedig a rosztovi bojárok voltak: A. A. Gorszkij: Rusz. Ot szlavjanszkovo Rasszelenijja do Moszkovszkovo carsztva. M., 2004. 133.)

kötniük arról, hogy nem okoznak kárt a városban. Ezután ünnepélyesen fogadták őket, Jaropolkot trónra ültették, a szerződést pedig az Andrej fejedelem által építtetett Uszpenszkij-székesegyházban helyezték el.³⁶

Az évkönyvíró a vlagyimiriak magatartására egyértelmű magyarázatot adott: nem a Rosztjiszlavicsok ellen harcoltak, csak nem akartak a rosztoviaknak behódolni, akik azzal fenyegetőztek, hogy felgyújtják Vlagyimirt, és poszadnyikot (helytartót) állítanak az élére. Ráadásul a rosztoviak azt hangoztatták, hogy a vlagyimiriak az ő kőműves holopjaik (rabszolgáik).³⁷ A „наши холопи каменъници” („a mi kőműves holopjaink”) kifejezést még akkor sem szabad szó szerint értelezni, ha Andrej Bogoljubszkij idején Vlagyimirban intenzív építkezés folyt, s viszonylag jelentős lehetett a kőművesek száma. Ezek a szavak egy régi város lakóinak megvetését fejezték ki egy későbbi alapítású település lakóival szemben. A következő év eseményeinek ismertetésekor a krónikás egyértelműen leírta a szokásjogot: a vecsén az alárendelt városok (пригороди) a régebbi városok döntését fogadták el; itt Rosztov és Szuzdal volt a régi város, Vlagyimirt pedig a bojárok alárendelt városnak nevezték.³⁸ Úgy tűnik azonban, hogy a vlagyimiriak vonakodtak elismerni ezt a számukra hátrányos státuszt; nem akartak helytartót, s ismét elérték, hogy saját fejedelmük legyen.

Rosztov élére Msztjiszlav Rosztjiszlavics került,³⁹ s így – a korábbi gyakorlattal ellentétben – az északkeleti területeket két fejedelem irányította. A szisztémával kapcsolatban B. A. Ribakov a duumvirátus fogalmát használta: „Andrej halála után Rosztov és Szuzdal, a régi helyi bojárság központjai a kijevei bojárság által kitalált fejedelmi duumvirátus rendszerét alkalmazták: Andrej két unokaöccsét hívták meg, másodrangú, a helyi arisztokráciára veszélytelen fejedelmeket.”⁴⁰

A Rosztjiszlavicsok időszeke (1174 őse - 1175 nyara) azonban társadalmi elégedetlenséghez vezetett. A krónikás által rosztovi földnek nevezett terület egyes városainak élére helytartók kerültek. Őket russzkije gyetszkije névvel illeti a krónikás. (Északkeleten csak a Kijevei Rusz déli területeit tekintették Rusznak, az onnan érkezetteket pedig russzkijnak, azaz óorosznak. A gyetszkije a fiatalabb druzsina egyes tagjainak elnevezése volt. Az ilyen tisztséget betöltők már Andrej fejedelemsége idején népszerűtlenek lehettek, mivel Bogoljubszkij meggyilkolása után a népharag részben ellenük irányult.⁴¹) A fejedelmekkel együtt délről érkezett gyetszkijek bírságokkal és illetékekkel gyötörték a lakosságot. A Rosztjiszlavicsokat befolyásuk alatt tartó bojárok is megpróbálták kihasználni az új helyzetet. A krónikás leginkább az általuk a vlagyimiriaknak okozott sé-

³⁶ A Rosztjiszlavicsok hatalomra kerülése: PSZRL. T. I. 373–374. T. II. 596–598.

³⁷ Uo. T. I. 374. T. II. 598.

³⁸ Uo. T. I. 377–378.

³⁹ Uo. T. I. 374. T. II. 598.

⁴⁰ B. A. Ribakov: Kijevszkaja Rusz i russzkije knyazsesztva XII–XIII vv. M., 1982. 556.

⁴¹ PSZRL. T. I. 370. T. II. 592.

relmeket emeli ki: rátették a kezüket az Uszpenszkij-székesegyház arany- és ezüstkészletére, elvették a sekrestye kulcsait és a fenti templomot megfosztották azoktól a jövedelemforrásoktól, amelyeket még Andrej biztosított neki. A vlagyimiriak hamar megelégtették az áldatlan állapotokat. Először tanácskozni kezdtek, majd előadták sérelmeiket a rosztoviaknak és a szuzdaliaknak. Az utóbbiak látszólag egyetértettek velük, azonban semmit sem tettek.⁴²

Mihalko fellépése és fejedelemsége (1175–1176)

A vlagyimiriak 1175-ben üzenetet küldtek az ismét Csernyigovban tartózkodó Mihalkónak. Kérték, hogy mint rangidős, jöjjön Vlagyimirba. Mihalko elindult, s Vszevolod is vele tartott. A csernyigovi fejedelem fia szintén elkíserte, de még így is kevés harcosa volt. Ráadásul súlyos betegsége miatt hordágyon vitték. A Rosztjiszlavicsok tudomást szereztek Mihalko kísérletéről, s azt tervezték, hogy két irányból támadják meg, de ez az elképzelés csak részben valósult meg. Mihalko nem jutott el Vlagyimirba, mert a várostól 5 versztányira Msztjiszlav támadást indított ellene. Azonban amikor az összecsapás elkezdődött volna, Msztjiszlav druzsinájának tagjai eldobták a zászlót, és szétfutottak. Mivel az ütközetet Mihalko nyerte, a Rosztjiszlavicsok elvesztették hatalmukat. Msztjiszlav Novgorodba, Jaropolk pedig Rjazanyba menekült. Anyjuk és feleségeik a győztesek fogságába kerültek. 1175. június 15-én a vlagyimiriak ünnepélyesen fogadták Mihalko Jurjevicset, aki nemcsak a városba, hanem azon belül az Uszpenszkij-székesegyházba is bevonult.⁴³

A fenti eseményekhez néhány megjegyzést feltétlenül érdemes fűzni. Egyrészt Mihalko Csernyigovból Vlagyimirba vezető útjának bemutatásakor öccse, Vszevolod neve a Lavrentij-évkönnv alapszövegében kétszer, míg a későbbi variánsokban jóval többször szerepel. Ennek nyilván az az oka, hogy az utóbbiak Vszevolod 1175-ös szerepét – a következő évek eseményeit ismerve – némileg felnagyították. Másrészt érdekes Mihalko betegségének kérdése. Sajnos erről a krónikások nem hagytak ránk bővebb információt. Így csak feltételezhetjük, hogy a betegség a korábban szerzett sebesülések következménye lehetett. Mihalko a kunok elleni 1169-es hadjáratban háromszor sebesült meg. Ennek ismertetésénél a krónikás olyan megjegyzést tett, amelyből egy korábbi, szintén kunok által okozott sérülésre lehet következtetni.⁴⁴ Lehetséges, hogy ezt az 1168. évi hadjáratban szenvedte el.⁴⁵ Harmadrészt figyelmet érdemel az, ahogyan a krónikás a hatalomátvételtől tudósított. Annyit jegyzett meg, hogy Mihalko 1175. június 15-én bevonult a városba, a Szent Istenanyához. Ezt tovább árnyalja a néhány sorral lentebb olvasható megjegyzés: „és nagy volt az

⁴² A gyetszkijek és a bojárok magatartása, visszaélései: uo. T. I. 374–375. T. II. 598–599.

⁴³ PSZRL. T. I. 375–377. T. II. 600–602.

⁴⁴ Uo. T. I. 360. T. II. 558.

⁴⁵ Uo. T. II. 538–540.

öröm Vlagyimir városában, maguknál látván az egész rosztovi föld nagyfejedelmét”.⁴⁶ A Szent Istenanya székesegyházában tehát trónra ültetési vagy ahhoz hasonló szertartásra került sort. Viszont a területet a krónikás – a régi központra utalva – változatlanul rosztovinak nevezte.

Mihalko vlagyimiri fejedelemségének időszakából mindössze néhány esemény ismeretes. Ezek hatalmának megszilárdításával, nem pedig annak gyakorlásával kapcsolatosak. Miután Mihalko elfoglalta a vlagyimiri trónt, a szuzdaliak üzenetet küldtek hozzá, melyben jelezték, hogy közülük csak a bojárok harcoltak Msztjiszlav oldalán, és kérték az új fejedelmet, utazzon el hozzájuk. Úgy tűnik, Mihalko elfogadta, hogy csak a szuzdali elit volt ellenséges vele szemben, és teljesítette a kérést.⁴⁷ Talán a szokásoknak megfelelően még szerződést is kötött a szuzdaliakkal, de erről nem marad fenn adat.

A rosztoviakkal viszont egészen bizonyosan szerződést kötött Mihalko, s így a vele szembeni opposíció legfőbb központját is kiiktatta. A vlagyimir-szuzdali föld irányítását azonban ő is megosztotta, mivel Vszevolodot Perejaszlavl élére állította. Rosztov, Északkelet-Rusz régi központja ezúttal nem kapott fejedelmet. Az utolsó lépés a Rjazannal való viszony rendezése volt. Mihalko hadjáratot indított, de útközben követek keresték fel. Jelezték, hogy Gleb fejedelem minden bűnét elismeri, és mindent visszaküldött, amit a sógoraitól, Msztjiszláv-tól és Jaropolktól elvett. Ez vonatkozott az aranyra, az Uszpenszkij-székesegyházból eltulajdonított Istenanya-ikonra és a könyvekre is. Mihalko természetesen elfogadta Gleb ajánlatát.⁴⁸

A Rosztjiszlavicsok újabb kísérlete

1176 júniusában meghalt Mihalko Jurjevics fejedelem.⁴⁹ A Lavrentyij-évkönyv egyik adata szerint a Volga menti Gorogyecben érte a halál.⁵⁰ de Vlagyimir Szent Istenanyáról elnevezett székesegyházában temették el.⁵¹ Ezután a vlagyimiriak Vszevolodot ültették a trónra.⁵² A krónikás a lépést a Vszevolod

⁴⁶ Uo. T. I. 377.

⁴⁷ Uo. 378–379.

⁴⁸ A rosztoviakkal való megegyezés, Vszevolod Perejaszlavl élére állítása és a Glebvel való megállapodás: PSZRL. T. I. 379. (A rjazanyi Gleb üzenetében foglaltak eltérnek a Lavrentyij-évkönyv egy másik híradásától, ugyanis másutt az olvasható benne, hogy a Szent Istenanya székesegyházának aranyát a bojárok szerezték meg: uo. 375. A híres Vlagyimiri Istenanya-ikon és a könyvek a korábbi események ismertetésekor nem szerepeltek. Arról sem szólt híradás, hogy Gleb bármit is eltulajdonított volna.)

⁴⁹ PSZRL. T. I. 379.

⁵⁰ Uo. 380. (V. A. Kucskin a régészeti anyag alapján úgy véli, hogy Gorogyecet a 12. század második felében alapították, s létrejöttét 1164 és 1172 közé teszi: V. A. Kucskin: Formirovanyije goszudarsztvennoj tyerritorii Szevero-Vosztocsnoj Ruszi v X–XIV vv. M., 1984. 91–92.)

⁵¹ PSZRL. T. I. 379.

⁵² Uo. 379–380. (A híradásban az is szerepel, hogy a vlagyimiriak nemcsak Vszevolodnak, hanem a gyerekeinek a megcsókolták a keresztet, azaz rájuk is felesküdték. Szergej Szolovjov az egyik

apjának, Jurijnak tett esküvel magyarázta,⁵³ de nem részletezte ezt a korábbi megállapodást. A két évvel korábbi események ismertetéséből válik világossá, hogy Jurijjal fiatalabb fiai, Mihalko és fivére (feltételezhetően Vszevolod) örökösödésében egyeztek meg. Azonban ott sem derül ki, hogy Dolgorukij kikkel kötött szerződést. Ráadásul a krónikás megjegyezte, hogy Andrej trónra ültetésével és a fiatalabb fivére elűzésével megszegték a keresztre tett esküt.⁵⁴

Vszevolod megválasztása után a belháború ismét fellángolt. Rosztovba visszahívták Msztyiszlav Rosztyiszlavicsot Novgorodból. Msztyiszlav következő lépéseiről a Lavrentyij-évkönyvben ez olvasható: „совокупивъ Ростовци и боляре, гридьбу и пасынки, и всю дружину” („összegyűjtven a rosztoviakat és a bojárokat, a grigybát és a paszinki[nek nevezetteket – M. J.], és az egész druzsinát”).⁵⁵ A rosztoviak alatt valószínűleg a város fegyverforgatásra alkalmas, szabad jogállású lakóit, tehát a népfelkelést kell értenünk. A bojárok az idősebb druzsinát alkották. A grigyba a fiatalabb druzsina tagjainak összefoglaló elnevezése volt. Érdekes, hogy a krónikás külön kiemelte a paszinkinek nevezett személyeket. Ők is a fiatalabb druzsinához tartoztak, udvari szolgák voltak.⁵⁶ Az „egész druzsinát” kifejezésnek többféle értelmezése lehetséges. Például nyomatékosíthatja, hogy a kíséret fiatalabb és idősebb része egyaránt összegyűlt. Az is elképzelhető, hogy a krónikás ezzel váltotta ki a grigyba további tagjainak felsorolását. Mindenesetre Msztyiszlav a kíséretével Vlagyimir városa felé indult. Vszevolod a vlagyimiriakkal, saját druzsinájával és a nála maradt bojárokkal vonult vetélytársa ellen.⁵⁷ A „nála maradt bojárok” („быше боярь осталось оу него”) megfogalmazás rejtélyes. A krónikás nem adott arra magyarázatot, hogy hol volt, ill. hová ment a többi előkelő.

A további események ismertetése szokás szerint elfogultságot tükröz. A 12. századi északkeleti krónikás, akinek munkája bekerült a Lavrentyij-évkönyvbe, érezhetően a vlagyimiri fejedelemmel szimpatizált. Annak bizonyítására, hogy Isten és a Szent Istenanya Vszevolodot támogatta, még egy Szuzdal mellett történt csodáról is beszámolt. Ezután arról írt, hogy a fejedelem nem akart vért ontani, ezért megegyezést ajánlott Msztyiszlávnak. A javaslat értelmében az utóbbi megkapta volna Rosztovot, Szuzdal élére pedig kettejük közül az került volna, akit az ottaniak választottak volna. Msztyiszlav ugyan nem fogadta el az ajánlatot, de a krónikás nem hibáztatta érte. Úgy vélte, hogy Msztyiszlav jót

legjelentősebb 19. századi orosz történész szerint ez új jelenség volt: a vlagyimiriak lemondtak a választásról, és Vszevolod utódait is elismerték uralkodónak: Sz. M. Szolovjov: Isztorija Rosszii sz drevnyejsih vremjon. Kny. I. T. 2. M., 1959. 554.

⁵³ Uo. 379.

⁵⁴ Uo. 372.

⁵⁵ Uo. 380.

⁵⁶ A grigyba és a paszinki kifejezésekhez: Font Márta: Oroszország, Ukrajna, Rusz. Balassi, Bp.–University Press, Pécs, 1998. 83. Uő: A keresztény nagyhatalmak vonzásában. Közép- és Kelet-Európa a 10–12. században. Balassi, Bp., 2005. 246–247.

⁵⁷ PSZRL. T. I. 380.

akart Vszevolodnak, de a bojárok befolyása alatt állt. A bojárok, akik közül kettő név szerint is szerepel, nem akartak békét. Ezután Vszevolod Jurjevhez vonult, s ott csapatai egyesültek a perejaszlaviakkal. Miután átkelt a Kza folyón, 1176. július 27-én az ún. Jurjevi mezőn győzelmet aratott Msztjiszlav fölött. A győztesek a bojárok egy részét megölték, egy részét és a rosztoviakat elfogták; a bojárok falvait, lovait és szarvasmarháit elvették.⁵⁸

A belháború utolsó felvonása

A vesztes Msztjiszlav ismét Novgorodba menekült, ám ezúttal nem fogadták be. A novgorodiak a szemére vetették, hogy korábban többször is elhagyta a várost. Msztjiszlav útjának következő állomása Rjazany volt, s ott sógorát rábírta egy újabb támadás indítására. Gleb fejedelem még 1176 őszén a vlagyimir-szuzdali földre vonult, felgyújtotta Moszkvát és a környék még kisebb településeit. Vszevolod fel akarta venni vele a harcot, de Perejaszlav mellett novgorodiak keresték fel, s azt tanácsolták neki, hogy nélkülük ne támadjon. Erre a vlagyimiri fejedelem visszatért a fővárosba. Mivel Gleb sem folytatta az offenzívát, a döntés a következő évre maradt.⁵⁹

Vszevolod nem vesztegette az idejét: már 1176-1177 telén külső és belső támogatókkal indult Rjazany ellen. Szvjatoszlav Vszevologyics csernyigovi fejedelem két fiát küldte segítségül, és Vszevolod unokaöccse, a déli Perejaszlav élén álló Vlagyimir szintén erősítést hozott. A rosztoviak, a szuzdaliak és az egész druzsina is vele tartott. A Vszevolod vezetése alatt álló csapatok Kolomnához vonultak. Azonban Gleb fejedelmet elkerülték. Ő egy másik útvonalat választott, és már Vlagyimir közelében járt. A krónikás felháborodva ismertette, milyen pusztítást végzett a szomszédos fejedelem kun szövetségeseivel a város környékén. Különösen nehezményezte a Bogoljubovban, Andrej egykori rezidenciáján történeteket. Eszerint Gleb „sok rosszat tett” a bogoljubovi templommal: elrendelte, hogy a pogányok törjék be az ajtaját, és rabolják ki. A bojárok falvait felgyújtatta, feleségeiket, gyermekeiket és ingóságait „pajzsra adta a pogányoknak”, vagyis lehetővé tette, hogy az utóbbiak bőséges zsákmányt szerezzenek. Ráadásul a támadók sok templomot lángba borítottak. A krónikás az események leírásának végén megállapította, hogy Gleb megharagította Istent és a Szent Istenanyát.⁶⁰

⁵⁸ Uo. 380–382. (A Koloksa egy kis folyó, amely Vlagyimir városától kb. 20 kilométerre, délnyugati irányban ömlik a Kljazmába. A Kza a Koloksa bal oldali mellékfolyója. Jurjev városa az utóbbiak összefolyásánál épült. A Jurjev és Vlagyimir közti távolság kb. 50 kilométer.)

⁵⁹ PSZRL. T. I. 382–383.

⁶⁰ Uo. 383. (Kolomna Vlagyimirtól való távolsága délnyugati irányban kb. 160 kilométer. A Moszkva folyó partján épült, nem messze attól a helytől, ahol az utóbbi az Okába ömlik. A Rjazanyi Fejedelemséghez tartozott, de a csernyigovi és a vlagyimir-szuzdali határ közelében helyezkedett el.)

A Kolomna alól visszavonult Vszevolod a Koloksa folyónál érte utol az ellenséget. Ő a folyó jobb partján táborozott, míg Gleb a kunokkal és Msztyiszlav Rosztyiszlavicsal a túlsó parton. A két fél egy hónapig csak farkasszemet nézett egymással, mivel a körülmények nem tették lehetővé az ütközetet. Végül Vszevolod átküldte a fogatokat a Koloksa túlsó partjára. Msztyiszlav felkészült ezek megtámadására, de a vlagyimiri fejedelem perejaszlavli unokaöccsének vezetésével csapatokat küldött Msztyiszlav ellen. Maga Vszevolod a Koloksa jobb partjának közelében, az ún. Pruszkov-hegyen várakozott. Gleb átkelt, és támadást indított ellene, ám amikor látta, hogy Msztyiszlav megfutamodik, ő maga is menekülni kezdett. A fenti összecsapásra 1177. március 7-én került sor. A következmények az egyik félre nézve katasztrofálisak voltak: a rjazanyi harcosok egy része elesett, egy része fogságba esett. Gleb fejedelem, fia, Roman és sógora, Msztyiszlav Rosztyiszlavics szintén Vszevolod foglya lett. Ugyanez lett a sorsa Msztyiszlav druzsinájának és közeli tanácsadóinak. Az utóbbiak közé tartozott Andrej Bogoljubszkij egykori neves hadvezére, Borisz Zsigyiszlavics is. A győztesek a kunokkal szintén leszámoltak.⁶¹

A foglyokat Vlagyimir városába vitték, de a nyugalom még mindig nem állt helyre. A lakosság soraiban zavargás kezdődött. A vlagyimiriak az elfogottakat ellenségnek tekintették, s azt követelték, hogy a fejedelem vagy végeztesse ki, vagy vakítsa meg, vagy pedig adja át őket. Érdekes, hogy haragjuk elsősorban a szuzdaliak és a rosztoviak ellen irányult. Vszevolod azonban egyelőre csak börtönbe záratta a foglyokat. Viszont nyomást gyakorolt a rjazanyiakra Jaropolk Rosztyiszlavics átadásának ügyében. Az utóbbi továbbra is vetélytársnak számított. A rjazanyiak viszont, miután értesültek Gleb sorsáról, nyilván nem akartak újratámadni a vlagyimiri fejedelemmel, s inkább kiadták Jaropolkot. A vlagyimiriak azonban nem érték be ennyivel. Néhány nap múlva nagy számban, felfegyverkezve a fejedelmi udvarba vonultak, és a foglyok megvakítását követelték. A Lavrentij-évkönyv szerint Vszevolodot ez nagyon elszomorította, de azt nem tartalmazza, hogy pontosan mi történt, mivel megszakad az események ismertetése.⁶²

Az Ipatyij-évkönyv viszont a segítségünkre siet, és újabb adalékokkal szolgál. Eszerint a szmolenszki Msztyiszlav Szvjatoszlav Vszevologyics közbenjárását kérte Msztyiszlav és Jaropolk érdekében. Gleb felesége a férje és a fia érdekében üzent. Szvjatoszlav Vszevologyics (ekkor már kijeji fejedelemként) két egyházi személyt küldött követségbe Vszevolodhoz a fogoly fejedelmek szabadon bocsátása érdekében. Glebnek Ruszba, azaz délre kellett volna mennie. Ez nyilván a Rjazanyról való lemondást jelentette volna, de Gleb ezen az áron nem akart szabad lenni, s több mint két éves fogság után, 1179 nyarán meghalt a börtönben. Fia, Roman viszont a kereszt megcsókolása (a hűségkü letétele) után

⁶¹ PSZRL. T. I. 383–384. (A Pruszkova gora, vagyis Pruszkov-hegy a Koloksa folyó jobb partjának közelében található magaslat.)

⁶² Uo. 385–386.

visszanyerte szabadságát. Msztyiszlávot és Jaropolkot is kiengedték, de őket megvakították, s csak utána távozhattak.⁶³ Az Ipatyij-évkönyvből nem derül ki, hogy az utóbbi három fejedelem fogsága pontosan meddig tartott.

Az Első novgorodi évkönyv csak röviden ismerteti a fenti eseményeket, mégis tartalmaz két kiegészítő információt. Egyrészt azt állítja, hogy Jaropolk Rosztyiszlavics Glebvel és Msztyiszlávval együtt harcolt, és ő is fogságba esett a Koloksa mellett vívott csatában.⁶⁴ A másik két forrás hallgat a szerepéről, ill. csak a kiadatásáról számol be.⁶⁵ Ez az ellentmondás nem feltétlenül jelent pontatlanságot. Elképzelhető, hogy Jaropolk valóban részese volt a Vlagyimir-szuzdal elleni támadásnak, de a vereség után sikerült elmenekülnie. Mivel Vszevolod szerette volna megbüntetni, kénytelen volt nyomást gyakorolni a rjazanyiakra. A novgorodi krónikás viszont nem foglalkozott a részletekkel, s csak azt rögzítette, hogy kik estek/kerültek fogságba. A másik információ látszólag egy csodáról számol be. Eszerint Vszevolod megengedte megvakított unokaöccseinek, hogy Ruszba, tehát a Kijevi Rusz déli területeire távozzanak. Msztyiszlav és Jaropolk Szmolenszk közelében bement egy Borisz és Gleb nevét viselő templomba, s ott visszanyerte látását. A krónikás ezt a fordulatot Istenek, az Istenanyának és a templom névadó szentjeinek tulajdonította,⁶⁶ ám egy másik magyarázat valószínűleg közelebb áll a valósághoz. A vlagyimiri krónikás szerint Vszevolod igazhívő volt, s ezt támasztja alá a foglyok kivégzésének elutasítása, ill. a megvakítás ellenzése is.⁶⁷ A vlagyimiri fejedelem, ha már nem tudta elkerülni a súlyos büntetés kiszabását, nyilván arra utasította az ítéletvégrehajtót, hogy keltse a megvakítás látszatát.⁶⁸

A főszereplők további sorsa

1177–1178 telén Msztyiszlav és Jaropolk újból Novgorodba ment. Az idősebb testvért a novgorodiak ismét fejedelmükké tették, a fiatalabbat pedig Novij Torg (Torzsok) élére állították. Msztyiszlav azonban hamarosan, 1178 áprilisában meghalt, s a híres Szent Szófia-székesegyházban temették el. Msztyiszlav halála után Jaropolkot választották novgorodi fejedelemmé. Ekkor azonban Vszevolod utasítást adott, hogy a vlagyimir-szuzdali földön fogják el a novgorodi kereskedőket. A kereskedelem akadályozása erős fegyvernek bizonyult, és a novgorodiak kénytelenek voltak leváltani Jaropolkot.⁶⁹ A vlagyimiri fejedelem

⁶³ PSZRL. T. II. 606.

⁶⁴ NPL. 35, 224.

⁶⁵ PSZRL. T. I. 385. T. II. 605–606.

⁶⁶ NPL. 35.

⁶⁷ PSZRL. T. I. 385.

⁶⁸ Szolovjov is hasonló módon vélekedett az esettel kapcsolatban. Véleménye szerint a Rosztyiszlavicsokat megvakították, vagy úgy tettek, mintha megvakították volna őket: Szolovjov, 556.

⁶⁹ NPL. 35–36, 225. (A novgorodi Novij Torg a Volgába ömlő Tverca partján, a vlagyimir-szuzdali határ közelében, kereskedelmi szempontból fontos helyen épült.)

nem érte be ennyivel, és a Novgorod fennhatósága alá tartozó Novij Torghoz vonult. Először várta az ott lakók által ígért váltságot, majd druzsinája elfoglalta a települést. A győztesek ezúttal is elkövezték a szokásos szörnyűségeket (a lakosságot fogságba vetették, a „várost” kirabolták és felgyújtották).⁷⁰ 1180-ban vagy 1181-ben a novgorodiak Jaropolkot ismét Novij Torg élére állították. Vszevolod válasza ezúttal sem maradt el: 1181-ben nagy erőket vonultatott fel. Saját csapatain kívül muromi és rjazanyi katonák is vele tartottak. Novij Torg blokádja négy-öt hétig húzódott. Mivel a lakosokat éhség kínozza, és a fejedelmük is megsebesült, megadták magukat. A győztesek a települést felgyújtották, lakóit pedig Vlagyimirba hurcolták, bár őket később visszaengedték. Vszevolod Jaropolkot megbilincselve vitte magával,⁷¹ s az utóbbinak a politikai pályafutása ezzel véget is ért.

Az északkeleti belháborúból Vszevolod Jurjevics került ki győztesen. Szergej Szolovjov szerint Vszevolod ugyanolyan erős lett, mint bátyja, Andrej, és az ő nyomdokain haladt: szintén egyeduralkodó akart lenni a szuzdali földön. Elűzte unokaöccsét, Jurij Andrejevicsét, a másik unokaöccse, Jaroszlav Msztyszlavics szintén nem kapott volosztyot.⁷²

Ha egyeduralkodó alatt olyan óorosz fejedelmet értünk, aki valamely területet egyedüli fejedelemként, bár nem egyetlen hatalmi tényezőként irányított, akkor Vszevolod kétségkívül egyeduralkodó akart lenni, sőt az is lett. Andrej Bogoljubszkij fiát annak ellenére elűzte, hogy Jurij 1175-ben egyértelműen Mihalkót és őt támogatta a Rosztyszlavicsokkal vívott harcban.⁷³ Másik unokaöccse, Jaroszlav Msztyszlavics még rosszabbul járt. Korábban Vszevolod pártfogoltja volt,⁷⁴ azonban a novgorodiakhoz csatlakozott, s 1178-ban Volok Lamszkij élén állt. Ebben az évben Vszevolod megtámadta és felgyújtatta a települést, Jaroszlav pedig a foglya lett.⁷⁵ Vszevolodnak volt még egy unokaöccse, de ő nem jelentett veszélyt. Vlagyimir Glebovicsnak a déli Perejaszlavl irányítása jutott. Nem tekintette, de nem is tekinthette atyai örökségének a Vlagyimir-szuzdali Fejedelemséget. Ha ehhez hozzátesszük, hogy Mihalko nem hagyott maga után fiú utódot, megállapíthatjuk, hogy Vszevolod számára a közeli rokonság legfeljebb az uralma elején jelentett némi veszélyt. Miután kiszorította az oldalágak

⁷⁰ NPL. 36, 225. PSZRL. T. I. 386. (A második forrás, a Lavrentij-évkönyv a Novij Torg elleni támadást nem hozza összefüggésbe Jaropolkkal, hanem azzal indokolja, hogy a novgorodiak nem tartottak be egy Vszevoloddal kötött megállapodást.)

⁷¹ NPL. 36–37, 226–227. PSZRL. T. I. 388.

⁷² Szolovjov, 556–557.

⁷³ PSZRL. T. II. 600.

⁷⁴ Az Első novgorodi évkönyv régebbi redakciójában (NPL. 35.) az olvasható, hogy 1176-ban a novgorodiak Vszevolod fiát, Jaroszlávot fogadták el fejedelmüknek, de ez az információ Vszevolod életkorát tekintve és a későbbi események ismeretében is téves. Az újabb szövegváltozat (NPL. 229.) nem említi rokonsági fokot.

⁷⁵ PSZRL. T. I. 387. (Volok Lamszkij a Lama folyó mellett, a vlagyimir-szuzdali határ mellett helyezkedett el.)

veszélyesnek vélt képviselőit, fiaira hagyta a fejedelemséget. Nagyszámú utóda született, ezért a Bolsoje Gynyezdo, azaz a Nagy Fészek ragadványnevet kapta. Uralma a 12-13. századi átlagéletkorhoz képest hosszú ideig tartott (1176-1212). Ezalatt Vszevolod a legtekintélyesebb óorosz fejedelmek közé emelkedett, a vlagyimir-szuzdali föld pedig a virágkorát élte.

* * *

Az 1174–1177-es események ismertetése adalékokkal szolgál ahhoz, hogy hogyan érvényesült a senioratus a Rurik-dinasztia tagjai között. Ezen öröklési elv alapján Andrej Bogoljubszkij halála (1174) után az északkeleti trón egyértelműen az elhunyt fejedelem legidősebb fivérét illette meg. A Csernyigovban született megegyezés (Mihalko rangidősségének elismerése) megfelelt a szokásjognak. Ennek ellenére Mihalko első kísérlete kudarcot vallott, s csak egy év múlva (1175-ben) tudta megszerezni a főhatalmat. 1176-ban bekövetkezett halála után a belviszály kiújult. Vszevolod trónigénye már nem volt olyan egyértelmű, mint Mihalkóé. A Rurikok történetében nem ismeretlen probléma vetődött fel: a fiatalabb nagybácsi és az idősebb unokaöcs/unokaöccsök elsőségének kérdése. Vszevolod ugyanis mindkét Rosztyszlavicstól fiatalabb volt. Ismét a fegyverek döntöttek, s Msztyszlav halála, Jaropolk fogságba vetése és másik két unokaöccsének kiszorítása után Vszevolod pozícióit többé nem fenyegette veszély.

A rangidősség önmagában azért sem biztosította a trónt, mivel a fejedelem megválasztása a vecse jogköre volt. 1174-ben Mihalko nyilvánvaló seniori rangja ellenére a vlagyimir-szuzdali föld vecseje a Rosztyszlavicsok mellett döntött. Ez a gyűlés a nagyobb központokban is létezett. A vlagyimiriak 1174-ben csak egy szerződés alapján fogadták el Jaropolk uralmát. Amikor (1175-ben) megelégték Jaropolk druzsinájának módszereit, szembefordultak a fejedelmükkel. A győztes Mihalko fejedelemségét a szuzdaliak és a rosztoviak csak közös megegyezés alapján fogadták el. A fenti események arra utalnak, hogy Vlagyimirban, Szuzdalban és Rosztovban is vecse működött. 1176-ban, Mihalko halála után a vlagyimiriak felesküdték Vszevolodra, majd trónra ültették. A „rosztoviak és a bojárok” azonban ismét Msztyszlav Rosztyszlavicsot hívták meg magukhoz. Vszevolod Rosztovot átengedte volna unokaöccsének, Szuzdal esetében pedig arra az álláspontra helyezkedett, hogy az ottaniak maguk döntsenek a fejedelem személyéről. A rosztovi állásfoglalás hátterében nyilván a vecse állt, a Msztyszlávnak tett ajánlat pedig egyértelműen ennek az intézménynek a szerepére utal.

A fejedelem és a vecse mellett a hatalmi képlet harmadik fontos eleme a druzsina volt. 1174–1177 között ennek a bojárokból álló, idősebb része többször

is hallatta hangját.⁷⁶ A Rosztiszlavicsok 1174. évi megválasztását az évkönyv ugyan az északkeleti vecsének tulajdonítja,⁷⁷ de egy másik feljegyzésből kiderül, hogy a vecsén a bojárok jelentős befolyással bírtak.⁷⁸ Ők voltak azok, akik ragaszkodtak a fenti gyűlés döntéséhez, és nem ismerték el Mihalko rangidősségét, 1176-ban pedig megakadályozták a Vszevolod és Msztiszlav közti megegyezést. Az 1175-ös, 1176-os és 1177-es harcokban a Rosztiszlavicsokat támogatták a Jurjevicsekkel szemben. Mihalko 1175. évi győzelme után a szuzdaliak (a szövegkörnyezet alapján a közrendűek) azt üzenték a fejedelemnek, hogy csak az ottani bojárok harcoltak Msztiszlávval együtt.⁷⁹ Az 1176. évi összecsapás előtt Vszevolod üzenetet küldött Msztiszlávnak. Ennek első részéből az derül ki, hogy az utóbbit az idősebb druzsina (стапейшая дружина) hívta vissza. A második rész viszont jelzi, hogy a rosztovi vecse is Msztiszlav mellé állt.⁸⁰ A Lavrentij-évkönyv rávilágít, miért ragaszkodtak a bojárok a Rosztiszlavicsokhoz: mivel fiatalok voltak, a bojárookra hallgattak.⁸¹ A Kijevi Rusz politikai berendezkedésének egyik jellemzője volt, hogy az idősebb druzsina tagjai igényelték a fejedelemnek való tanácsadás jogát, és éltek is azzal. Úgy tűnik azonban, hogy Jurij Dolgorukij és Andrej Bogoljubszkij időszakát a szokásostól valamelyest erősebb fejedelmi hatalom jellemezte. Ehhez képest változást jelentett, hogy az északkeleti bojárok ellenőrzésük alatt tartották az általuk megválasztott Rosztiszlavicsokat. Pozíciójukat vagyoniuk gyarapítására használták fel. A vesztes ütközetek és az azokat követő események azonban rendkívül hátrányosan érintették őket. Az 1176. évi csatában a bojárok egy részét megölték, más részüket elfogták, majd kifosztották a „falvaikat”. 1177-ben a Koloksánál Msztiszlav és az őt támogató bojárok egyaránt fogságba estek. Annak ellenére, hogy az információk jórészt egy (?) Mihalko- és Vszevolod-párti krónikástól származnak, az idősebb druzsina tevékenységének mérlege megvonható: a bojárok (és pártfogoltjaik, a Rosztiszlavicsok) az összecsapásokban kudarcot kudarokra halmoztak. Mindössze egy eredményt tudtak felmutatni. 1174-ben Vlagyimirből távozásra kényszerítették Mihalkót. Ez is csak azért volt lehetséges, mert az egész északkeleti haderővel vonultak a városhoz. Mivel még a vlagyimi-ri fegyveresek is a támadókat erősítették, a lakosság ekkor nem tudott megfelelő segítséget nyújtani Mihalkónak.

A fejedelem, a vecse és a druzsina mellett (részben saját vecsējükre támaszkodva, egyes esetekben a druzsinával szembefordulva) az új, tehát a régi város-

⁷⁶ Az idősebb druzsina szerepének elemzése és értékelése rendkívül nehéz kérdés. Ennek az az oka, hogy feltételezhetően voltak kíséreten kívüli előkelők is. Ily módon nem biztos, hogy mindegyik bojárról szóló évkönyvi feljegyzés az idősebb druzsinához köthető.

⁷⁷ PSZRL. T. I. 371–372.

⁷⁸ Uo. 377–378.

⁷⁹ Uo. 378.

⁸⁰ Uo. 380.

⁸¹ Uo. 375.

oknak alárendelt települések is igényt tartottak arra, hogy beleszóljanak a főhatalom kérdésébe. Sajnos a források általában nem pontosítják, mit takar a vlagyimiriak (Володимирци) szó. A város szabad jogállású, de nem előkelő lakóit minden bizonnyal. Kérdéses viszont a vlagyimiri bojárok állásfoglalása. 1174–1175-ös szerepükre vonatkozóan a forrásokban nincsenek közvetlen adatok. 1176-ban is legfeljebb csak egy részük vonult Vszevoloddal Msztyiszlav ellen. 1177-ben viszont hallatták hangjukat: a Msztyiszlav és Gleb fejedelmek fölött aratott győzelem után „nagy zendülés volt Vlagyimir városában, fellázadtak a bojárok és a kereskedők”. Az elégedetlenkedők a szuzdali és rosztovi foglyokkal való leszámolást követelték. Mivel Vszevolod csak a foglyok börtönbe zárását rendelte el, néhány nap múlva ismét zavargás tört ki. A résztvevőket a krónikás ezúttal a „людые вси и бояре” („az összes ember és a bojárok”)⁸² kifejezéssel nevezte meg. Jól látható, hogy ekkor az előkelők véleménye megegyezett a város többi, politikai kérdésekben aktív lakójának véleményével. Ez azonban nem bizonyítja, hogy az összes vlagyimiri bojár 1177 előtt is szembehelyezkedett a szuzdaliakkal és a rosztoviakkal. Az viszont egyértelműnek tűnik, hogy a hatalomért vívott harcban Mihalko és Vszevolod igen jelentős segítséget kapott a régi központok befolyásától szabadulni kívánó új városoktól, elsősorban Vlagyimirtől, kisebb mértékben Perejaszlavlól. Vszevolod még így is csak a Csernyigovból és a déli Perejaszlavlól érkező fegyveresek támogatásával tudott döntő győzelmet aratni a rjazanyi fejedelem által pártfogolt Rosztyiszlavicsok fölött. Mindebből az következik, hogy az 1174–1177. évi eseménysorozat több volt, mint vlagyimir-szuzdali belviszály.

⁸² Az 1177-es vlagyimiri zavargásokhoz: PSZRL. T. I. 385.